

Caravaggio a obraz Sťatie sv. Jána Krstiteľa – cesta barokového duelanta k Bohu

Branislav Krasnovský

31. augusta 2023 ✝ ***Cirkev Kultúra***

29. augusta si každoročne podľa tradičného cirkevného kalendára pripomíname Sťatie sv. Jána Krstiteľa. Keďže ide o známu udalosť z biblických dejín, ktorú s vysokou pravdepodobnosťou každý tradičný katolík pozná, budem sa venovať tejto udalosti cez prizmu známeho obrazu geniálneho talianskeho umelca Michele Angela Amerighi da Caravaggia, na ktorom spracoval popravu sv. Jána Krstiteľa, pričom nevynechám ani základné informácie o živote tohto vskutku výnimočného talianskeho maliara z prelomu 16. a 17. storočia.

Caravaggio tvoril v období manierizmu (prechodná fáza medzi renesanciou a barokom) a neskôr sa vypracoval na jedného z vrcholných predstaviteľov tenebrizmu (technika maľby prudko striedajúca svetlo a tieň, temnosvit, šerosvit) a naturalizmu v maliarskej tvorbe 17. storočia. Vďaka tenebrizmu a naturalizmu získali jeho obrazy výrazný dynamický rozmer. Vo svojej tvorbe veľa ráz siahal po biblických motívoch, vzorom pre jeho postavy boli často prostí ľudia, ktorých stretol na ulici (vyberal si za modely ľudí chorých, umierajúcich, prostitútky, zločincov...) a ktorých potom zobrazoval naturalisticky, so všetkými ich nedostatkami a nedokonalosťami.

Obraz Sťatie sv. Jána Krstiteľa umelec namaľoval v roku 1608 na Malte a dodnes sa obraz nachádza v Katedrále sv. Jána v La Vallete, hlavnom chráme Rádu maltézskych rytierov. Obraz prekvapuje aj dnes svojou brutalitou a naturalistickým poňatím popravy Jána Krstiteľa. Zachytáva okamih dekapitácie Jána Krstiteľa v momente, kedy ešte nie je hlava Jána Krstiteľa úplne oddelená od tela, postava kata s nožom v ruke, stojaceho nad telom Jána Krstiteľa (ktorý uvažuje kadiaľ bude viesť rez na krku), dodáva obrazu šokujúcu dynamickosť a brutalitu.

Caravaggiov obraz *Šťatie sv. Jána Krstiteľa*, výrez scény kata ukončujúceho dekapitáciu sv.

Jána Krstiteľa

zdroj: wikimedia commons

Caravaggio, hriech a násilie

Historici a znalci umenia dobre vedia, že Caravaggio bol veľký hriešnik a vo svojom živote mal aj osobné skúsenosti s násilím a dokonca aj so zabitím. Jeho život je pomerne podrobne zmapovaný, geniálny umelec bol známym pouličným výtržníkom, veľmi dobrým šermiarom a duelantom. Konflikty v nočnom Ríme sa často riešili so zbraňou v ruke a Caravaggio má na svojom konte viaceré zabitia, vrátane vážneho zranenia notára Pasqualoneho, s ktorým zviedol súboj o prostitútku, či zabitie rímskeho žoldniera, ktorý dbal o bezpečnosť mesta. Práve zabitie rímskeho pápežského žoldniera v hostinci Albergo del Moro v roku 1604 sa mu stalo osudným. Caravaggia zatkli, zavreli ho do väzenia, zbičovali a vo väzbe čakal na súdny proces. Hrozil mu trest smrti alebo galeje. Nie za celkom jasných okolností sa však Caravaggiovi podarilo z väzenia utiecť do Janova. Keď sa situácia so žoldnierom o niekoľko mesiacov vyriešila – Caravaggiom podplatení svedkovia odvolali svoje tvrdenia a Caravaggio zaplatil pokutu za zabitého žoldniera – mohol sa do Ríma opäť vrátiť.

Človek by si myslel, že si Caravaggio aspoň trochu vstúpi do svedomia, no on aj naďalej nežil vo Večnom meste ako zbožný katolík. Naďalej vyhľadával nočné pitky a búrlivé oslavy. 29. mája 1606, počas jednej takej

oslavy, sa pohádal s Rannucciom Tommassonim, synom veliteľa Anjelského hradu (pápežská pevnosť), ktorého potom v súboji v Campo Marzio (v blízkosti Villa Medici) zabil. Ranuccio Tommassoni rovnako nebol nijako zvlášť zbožný človek, aj on patril do panteónu vtedajšieho rímskeho podsvetia. Problémom však bolo, že pápeži boli striktnými odporcami súbojov a kondotiér Tommassoni, otec zabitého Rannuccia patril do užšieho kruhu pápeža Pavla V. (vlastným menom Camillo Borghese). Caravaggio musel preto z Ríma rýchlo utiecť, hrozilo totiž, že kondotiér Tommassoni sa mu za smrť svojho syna kruto pomstí.

Dnes vo vedeckej obci rezonuje názor, že Caravaggio bol latentným homosexuálom. Stávame sa tak zo strany sodomitov svedkami snáh o zvýšenie príťažlivosti homosexuality v očiach širšej verejnosti (veď sa pozrite, to je ďalšia významná umelecká osobnosť, ktorá bola homosexuálom). Neexistujú, samozrejme, žiadne priame dôkazy, žeby bol Caravaggio homosexuálom. Áno, bol búrlivákom, milujúcim ženy, peniaze, zlodejom, ba i vrahom, človekom vynechávajúcim v nedeľu svätú omšu, zanedbávajúcim spoveď – žil v neustálom stave smrteľného hriechu, no nikdy neklesol až tak hlboko, žeby sa stal sodomitom. Na ich adresu sa Caravaggio pomerne často vyjadroval značne pohrdavo, podobne ako drvivá väčšina Španielov, Talianov i Portugalcov 16. a 17. storočia. V ich očiach boli sodomiti menejcennými bytosťami.

Ako sme už naznačili, po zabití Rannuccia Tommassoniho sa pre Caravaggia stal život v Ríme nemožný a vo zvyšnom katolíckom svete až príliš nebezpečný. Bolo vysoko pravdepodobné, že Rannuciov otec nechá Caravaggia zavraždiť a v prípade, žeby sa mu ho podarilo dostať do rúk živého, umučil by ho v kobkách Anjelskeho hradu. Preto uteká za pomoci rodiny Collonovcov (stálo ho to viacero obrazov) cez Neapol na ostrov Malta, kde sa pokúsil v roku 1607 stať čestným a svetským členom Rádu maltézskych rytierov. Dúfal, že v boji proti Turkom zmyje svoju vinu a odsúdenie na trest smrti v Ríme bude stiahnuté a tiež bude odvolaná aj jeho exkomunikácia.

Obraz stvárňujúci *Vítazstvo maltézskych rytierov pri La Valette* francúzskym maliarom

Charlesom Philippom Larivierom

zdroj: wikimedia commons

Maltézski rytieri, ktorí vnímali Caravaggia ako geniálneho umelca, ho ako čestného člena, ktorý bude bojovať proti Turkom, do svojich radov prijali a problém s trestom smrti a exkomunikáciou začali riešiť. V jeho veci sa osobne angažoval vtedajší veľmajster Rádu maltézskych rytierov – gróf Alof de Wignacourt. Caravaggio za to, že získal na Malte azyl, začal pre maltézskych rytierov maľovať a v pomerne krátkej dobe na Malte vytvoril niekoľko nádherných obrazov, pričom najznámejší je práve obraz *Státie sv. Jána Krstiteľa*.

Prchká povaha trápila umelca aj na ostrove Malta. Väčšina maltézskych rytierov síce vnímala Caravaggia ako geniálneho umelca, mali však vážne pochybnosti o jeho morálnych a ľudských kvalitách a údajne sa

pohrdavo vyjadrovali aj o jeho šermiarskych schopnostiach, čo však bolo z ich strany značne nespravodlivé. Umelec totiž patril k veľmi dobrým šermiarom talianskej školy, ktorá si vydobyla svoje miesto v súperení so španielskou i francúzskou šermiarskou školou. Napätie medzi umelcom a maltézskymi rytiermi nakoniec vyvrcholilo v roku 1608 ďalšou hádkou medzi Caravaggiom a jedným z nižších dôstojníkov.

Caravaggio siahol po zbrani, čo bolo medzi rádovými bratmi neprípustné. Útok so zbraňou v ruke na spolubrata sa už v stredoveku medzi členmi rytierskych rádov (maltézski rytieri, templári, nemeckí rytieri, calatravskí rytieri a i.) trestal smrťou. Skúsení maltézski vojaci, ktorí budili hrôzu svojím šermiarskym a bojovým umením medzi Turkami, súboj samozrejme nepripustili, Caravaggia hneď na začiatku odzbrojili, pričom maltézsky nižší dôstojník, ktorý Caravaggia provokoval, údajne na svoj kord ani nesiahol.

Caravaggio teda na Malte navždy skončil – musel ju nútene opustiť. Uchýlil sa na Sicíliu, kde krátke obdobie žil v Messine a potom v Syrakúzach, odkiaľ sa vrátil do Neapola. Geniálny umelec, notorický bitkár a milovník žien trpel depresiami, čo malo neblahý vplyv na jeho celkový zdravotný stav, ktorý sa výrazne zhoršil, medziiným ho začali trápiť aj zažívacie ťažkosti. Niektorí odborníci sa zhodujú, že prežil pokus o otravu jedom (keďže ruskí agenti Boširov a Petrov vtedy nežili, nestál za pokusom o jeho otrávenie Kremľ a novičok, ale pravdepodobne pápežský kondotiér Tommassoni a jeho osobná vendetta).

No ani zhoršený zdravotný stav nezabránil Caravaggiovi v Neapole (v hostinci, v ktorom žil na prelome rokov 1608/1609) dostať sa do slovnej zrážky s neznámym mužom, ktorý Caravaggia provokoval. Tentokrát Caravaggiovi, inak vynikajúcemu šermiarovi, šťastie neprialo. Natrafil na lepšieho šermiara (údajne Španiela a znalca španielskej šermiarskej školy). V súboji bol veľmi ťažko zranený, je tiež možné, že súper bol platený zabijak, ktorý mohol chcieť získať Tommassoniho odmenu za Caravaggiovu hlavu.

Akoby zázrakom však Caravaggio následky zranenia duelu prežil, a pomaly sa z vážneho poranenia zotavoval. V roku 1610 sa rozhodol odcestovať, napriek chatrnému zdravotnému stavu, do Ríma, pretože sa dozvedel, že pápež je údajne ochotný ho omilostiť. Cestoval loďou do prístavu Porto Ercole na polostrove Monte Argentario (35 km od mesta Grosseto v Toskánsku), ktorý ovládala jednotka zložená z Neapolčanov a Španielov.

Príčiny Caravaggiovej smrti a ani presný dátum jeho smrti nie sú známe. 18. júla 1610 však našli jeho mŕtve telo na pláži v blízkosti miestnej pevnosti v Monte Argentario. Písomné informácie o jeho smrti sú značne rozporuplné, nepodarilo sa ani úplne objasniť ako zomrel. Na Caravaggiovom tele sa našlo množstvo starých jaziev po zraneniach z bitiek a súbojov, napoly zahojené bolo bodné zranenie z Neapola. Časť bádateľov sa priklonila k hypotéze, že umelec umrel na kombináciu následkov z otravy, fyzického a psychického vyčerpania, ako aj na následky zranenia z duelu v Neapole.

Caravaggio umrel vo veku 39 rokov a pochovaný bol v krypte Kostola pasionistov v Monte Argentario. Talianski odborníci v 20. storočí potvrdili, že ostatky v krypte sú na 90 % skutočne Caravaggiovými ostatkami. Je nesmierna škoda, že umelec ukončil svoju pozemskú púť v relatívne mladom veku a nestihol tak namaľovať ďalšie nádherné obrazy. Nám neostáva iné, ako dúfať, že na sklonku života oľutoval svoje hriechy a zomrel v stave dokonalej ľútosti, alebo v stave posväcujúcej milosti (v záverečnom období svojho života podľa viacerých odborníkov trpel veľkými depresiami a konečne sa začal zaoberať v mysli aj spásou svojej duše – prestal zanedbávať spovede a sväté omše). Som presvedčený, a určite nielen ja, žeby bola škoda, keby po Poslednom súde a Vzkriesení v Kristovom kráľovstve tento naozaj jedinečný taliansky maliar

chýbal.

Kostol v Monte Argentario, kam boli uložené Caravaggiove ostatky

zdroj: wikimedia commons

Zopár informácií o šerme a šermiarskych dueloch

Približnú predstavu, ako asi vyzerali šermiarske duely v 17. storočí, ktorých sa zúčastňoval aj búrlivák Caravaggio, poskytne zvedavému čitateľovi môj obľúbený španielsky film *Kapitán Alatriste* (rozprávajúci príbeh reálnej postavy – španielskeho kapitána Alatristeho, ktorý bojoval aj v známej bitke pri Rocroi roku 1643, v ktorej španielske tercie hrdo a hrdinsky odpochoďovali do dejín, na jeho život reagoval francúzsky spisovateľ Alexandre Dumas svojimi románmi o štyroch mušketeroch).

Vo filme hrali ako poradcovia aj súčasní španielski znalci Španielskej šermiarskej školy, ktorí patria k tým najlepším dobovým šermiarom na svete. Španielmi presadzovaná bojová zostava zbraní „espada y daga“ (meč a dýka), ktorú je možno vidieť v súboji, patrí k vrcholom renesančného šermiarskeho umenia.

Šermiarsky duel z filmu *Alatriste*

zdroj: youtube.com

V druhej polovici 17. storočia však dlhé rapíry a dýky postupne odchádzali do minulosti, rovnako ako aj Španielska šermiarska škola, prím v šerme začali hrať Taliani so svojou jednoduchou koncepciou jednej rýchlej čepele (kord namiesto rapíru a dýky) a v posledných desaťročiach 17. storočia Talianov na vrchole šermiarskeho umenia vystriedali Francúzi. Film *Kapitán Alatriste* vrelo odporúčam, celkom určite stojí za pozretie, hoci ani v ňom nechýba povinné antikatólické klišé, tak typické pre dnešnú kinematografiu.

Obraz Sťatie sv. Jána Krstiteľa

Ako som už v úvode naznačil, Caravaggiov obraz Sťatie sv. Jána Krstiteľa sa vymyká z rámca všetkých kresťanských obrazov zachytávajúcich mučenícku smrť katolíckych svätcov. Konkrétny moment, stvárnený na obraze – práve prebiehajúca dekapitácia – obsahuje veľmi explicitné detaily a dynamiku.

Sväté písmo neposkytuje veľa podrobností o smrti sv. Jána Krstiteľa. Evanjelium podľa Lukáša (Lk 3,19–20) uvádza, že Herodes Antipas uväznil a nechal sťat sv. Jána Krstiteľa za to, že kritizoval jeho cudzoložné

vzťahy s manželkou vlastného brata, Herodias. Evanjelium podľa Mareka (Mk 6,17–28) informácie o dôvode zavraždenia sv. Jána Krstiteľa rozširuje, Herodes sa podľa tohto zdroja zdráhal sv. Jána Krstiteľa zavraždiť a podrobnejšie sa venuje opisu smrti sv. Jána Krstiteľa aj Evanjelium podľa Matúša (Mt 14,3–11). Chýbajú však detaily o zabíjaní svätca, dokonca aj *Legenda Aurea*, dielo, ktoré podrobnejšie opisuje mučenícku smrť viacerých svätcov sa zvlášť podrobne popravu sv. Jána Krstiteľa nevenuje. Samozrejme, sú len známe informácie o Herodesovi, Herodias, ako aj o Salome, avšak detailnejšie informácie o samotnej poprave chýbajú a práve na tieto detaily obracia Caravaggio zámerne svoju pozornosť.

Caravaggiov obraz *Statie sv. Jána Krstiteľa*

zdroj: wikimedia commons

Kat na obraze už zasadil sv. Jánovi Krstiteľovi smrteľnú ranu mečom, ktorá však neoddelila hlavu, preto chce kat nožom prerezať zvyšné šlachy, aby proces dekapitácie zavŕšil. Kto sa pozrie na obraz pozornejšie, ten zistí, že Caravaggio sa „podpisal krvou sv. Jána Krstiteľa“ pod mláku krvi vytekajúcu zo svätcovho tela. Ide o jediný podpis Caravaggia na jeho dielach. Smrť a poprava sv. Jána Krstiteľa pripomína zabitie Baránka a pri pohľade *in situ* možno preliatu krv sv. Jána Krstiteľa vnímať ako analogický znak budúcej Obety a Zmluvy Kristovej Krvi v Eucharistii.

Takisto Caravaggiove jemné prepracovanie tradičnej ikonografie si vyžaduje pozornosť diváka. Meč bol v stredoveku vnímaný ako obraz kríža, ukrytie rukoväte a záštity meča pod telom sv. Jána Krstiteľa naznačuje, že Tajomstvo Kristovho Kríža je dosiaľ ukryté. Takisto povraz, ktorým má sv. Ján Krstiteľ zviazané ruky, možno vnímať ako symbol prepájajúci sv. Jána Krstiteľa a Krista svedectvom „Ecce, Agnus Dei“. Červený plášť sv. Jána Krstiteľa vytvára vizuálny protipól voči kaluži krvi. Caravaggio pracuje s týmito zmysluplnými symbolmi s realistickou a silne evokujúcou jednoduchosťou, ktorá však neodvádza pozornosť od danej témy.

Skupina postáv okolo sv. Jána Krstiteľa zvyšuje dramatickosť udalosti. Salomé so zlatou misou (misa je obrazom budúcej svetožiary), netrpezlivo čakajúca na hlavu svätca, vytvára kontrast so šokovanou starou ženou, ktorá sa drží za hlavu a zdesene pozoruje popravu sv. Jána Krstiteľa. Veliteľ gestom ukazuje na tanier, čo je ponurým znesvätením pravej ruky sv. Jána Krstiteľa, ruky ktorá krstila Nášho Pána Ježiša Krista. Dvojica mužov, ktorí sa dívajú na popravu sv. Jána Krstiteľa z väzenského okna, je obrazom morbidného, no realistického ľudského záujmu o násilie a smrť, ktoré vždy vyvolávajú pozornosť zvedavého ľudského diváka.

Caravaggio čiastočne protirečí na svojom obraze informáciám z evanjelií tým, že popravu umiestnil mimo väzenských priestorov. Niektorí historici umenia tvrdili, že sa Caravaggio mohol inšpirovať impozantnými múrmi pevnosti maltézskych rytierov v La Vallette a múry sú vlastne obrazom spomenutej pevnosti, čím Caravaggio vzdal hold aj tomuto katolíckemu rytierskemu rádu.

Bezútešnosť brutality popravy sv. Jána Krstiteľa podčiarkuje tiež zdržanlivá farebnosť a v pozadí brány za zhrozenou starou ženou a mužom riadiacim popravu sa nachádza konštrukcia rozbitej brány, v ktorej znalci vidia predtuchu budúceho Kristovho kríža. Dominantný hnedý tón, pripomínajúci odkrytú pôdu, zaskočil aj Caravaggiových súčasníkov. Známy životopisec talianskych barokových umelcov 17. storočia, Giovanni Pietro Bellori, doslovne napísal, že „na obraze Sťatie sv. Jána Krstiteľa použil Caravaggio všetku silu svojho štetca a pracoval s takou intenzitou, že nechal presvitať základný náter plátna v jeho základných poltónoch“.

Ako som uviedol už v úvode, tenebrizmus a jeho hra so svetlom a tieňom predstavujú základný výrazový prostriedok Caravaggiovho diela. Ale aj Sväté písmo sa viackrát odvoláva na sv. Jána Krstiteľa v súvislosti s Božským svetlom (porovnaj Jn 1,6–8; Jn, 5,35). Sv. Ján Krstiteľ je v Evanjeliu podľa sv. Jána predstavovaný ako svedok, ktorý „prišiel vydať svedectvo o svetle, lampa, ktorá horí a svieti a v ktorej svetle bolo možné sa chvíľu veseliť“. Svetlo vnímal Caravaggio v biblických intenciách ako niečo, čo požehnáva a posväcuje, sv. Jána Krstiteľa vnímal ako vzor viery, duchovnej a morálnej očisty a poslušnosti, ktoré Caravaggiovi v jeho samotnom živote tak veľmi chýbali a čo si podľa niektorých odborníkov na jeho dielo a život často aj bolestne uvedomoval. Pre Caravaggia bol sv. Ján Krstiteľ nádobou vyžarujúcou Božské svetlo, bol majákom na ceste k Bohu. A aj keď bola úloha sv. Jána v porovnaní s Ježišovou úlohou maličkosťou, predstavoval sv. Ján Krstiteľ pre Caravaggia zdroj neuhasiteľného Božieho plameňa.

Bledá a žiarivá pokožka sv. Jána Krstiteľa, i jeho pokojná a odovzdaná tvár evokuje budúce Kristove utrpenie na kríži. Pre Caravaggiovu tvorbu je termín „Ciaroscuro“ (šerosvit) jedným zo základných výrazových prostriedkov. Práve šerosvit použil Caravaggio v koncepcii svojho obrazu, aby zdôraznil význam sv. Jána Krstiteľa ako symbolu Posvätného svetla, ktoré prekonáva temnotu hriechu, smrti a zatratenia.

Caravaggio bol geniálnym umelcom so zmučenou dušou. Vo svojej tvorbe reinterpretoval vlastné predstavy sofistikovaným a citlivým spôsobom a dokázal tak vyrozprávať každý príbeh vlastným spôsobom. To, že na obraze Sťatie sv. Jána Krstiteľa evokuje svätožiariu práve zlatá misa, nerobí obraz menej svätým, práve naopak. Caravaggiov naturalizmus otriasa a silne ovplyvňuje diváka, sústreďuje jeho pozornosť na život sv. Jána Krstiteľa a núti diváka uvažovať. Možno aj o tom, že rovnako ako bol sv. Ján Krstiteľ volaný k tomu, aby pripravil ľudí na vystúpenie Nášho Pána Ježiša Krista, bol Caravaggio volaný Božím hlasom k tomu, aby svojím dielom, s jeho charakteristickou geniálnou hrou svetla a tieňa naznačil nám katolíkom, že aj my sa môžeme stať aspoň prvým počiatočným malým svetlom pre tých, ktorí ostávajú v temnote a bez života, aby dokázali nájsť cestu ku skutočnému svetlu, ktorým je Náš Pán Ježiš Kristus.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/caravaggio-a-obraz-statie-sv-jan-krstiteľa-cesta-barokoveho-duelanta-k-bohu/>